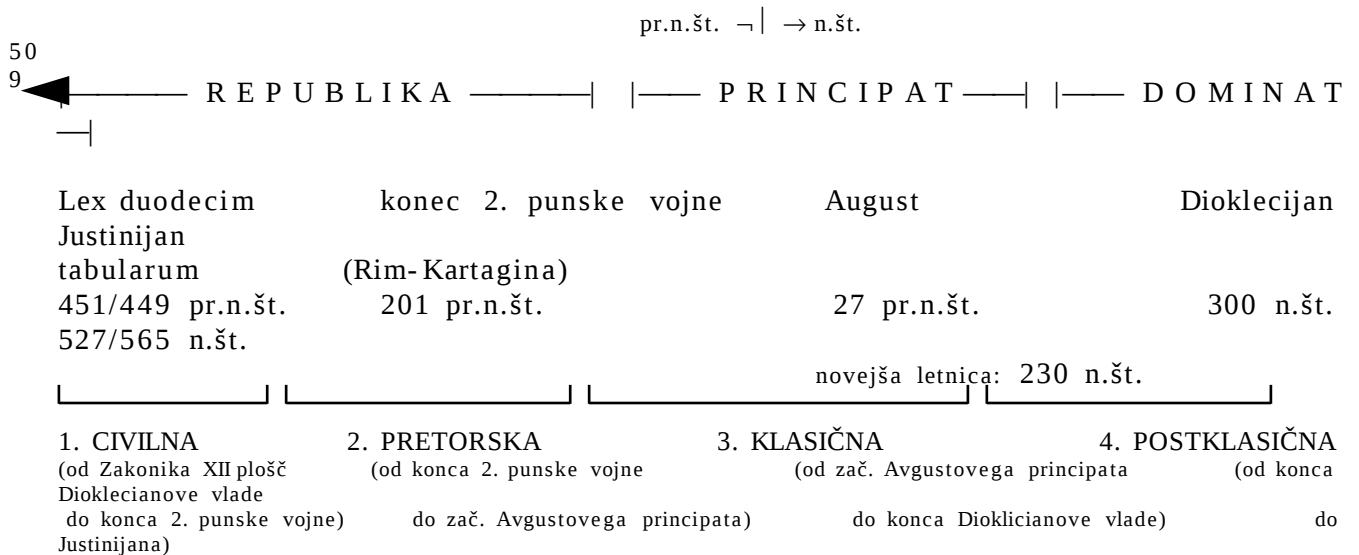

A. U V O D

Glede na to, kateri dejavnik je najbolj vplival na pravni napredek, ločimo 4 dobe: civilno, pretorsko, klasično in postklasično.

pred našim štetjem:

754/753 ustanovitev Rima

754- 509 ... v Rimu vladalo 7 kraljev (prvi je bil Romul, ustanovitelj Rima) - iz te dobe ni nobenih

sočasnih pravnih virov, pravo te dobe je bilo povečini nezapisano običajno pravo

509 uvedba republike z dvema konzuloma na čelu

po našem štetju:

395 Teodizij razdeli rimsko cesarstvo na V in Z del

476 propad zahodno rimskega cesarstva (barbar zahodni Got Odoaker odstavil zadnjega cesarja

Romula Augustula in postal germanski kralj v Rimu; začetek srednjega veka)

1453 konec vzhodno rimskega cesarstva (Turki zavzeli Carigrad)

Razvoj rimskega prava – od Zakonika XII plošč do Justinijanove kodifikacije

kodifikacija – uzakoniti, izdati zakon, zbrati posamezne pravne določbe v celotno zbirko princeps – cesar

I. CIVILNOPRAVNA DOBA

Pravo te dobe je bilo predvsem nezapisano **običajno pravo**, ki so ga ohranjali po ustnem izročilu iz roda v rod.

ZAKONIK XII PLOŠČ

Ljudski tribuni so zahtevali, naj se zapiše veljavno pravo - po desetletnem prizadevanju je rimski senat sklenil, naj se za leto 451 namesto 2 konzulov izvoli 10 mož z nalogo napisati zakone. Napisali so jih na 10 bronastih ploščah, naslednje leto pa dodali še 2 → nastal je **Lex duodecim tabularum**. Od te kodifikacije dalje se začenja naše proučevanje razvoja rimskega prava.

Ta edina v Rimu nastala kodifikacija civilnega prava je vsaj teoretično ostala v veljavi do Justinijanove kodifikacije, čeprav je bila takrat že večinoma spremenjena po poznejših zakonih in po splošnem pravnem razvoju. V njegovih določbah se kažejo značilnosti takratne rimske družbe, ki so jo sestavljali predvsem mali in srednji kmetje. Temeljna družbena celica je družina, združena pod oblastjo rodbinskega očeta. Očetovska oblast traja do njegove smrti in mu daje pravico nad življenjem in smrtjo otrok. Otroke lahko proda, vendar izgubi oblast oče, ki je sina 3x prodal. Samo oče je lahko lastnik premoženja (njegovi oblasti podrejene osebe so za to nesposobne). To velja celo za ženo, če je pod moževo oblastjo (*manus*). Zakonik je prepovedoval zakone med patriciji in plebejci (ta določba je bila že leta 445 odpravljena).

Kakor je to ustrezalo pretežno kmečkemu sestavu rimskega prebivalstva, je zakonik glede premoženjskega prava poskrbel zlasti za stvarno in obligacijsko pravo. V dednem pravu pozna oporoko in neoporočne dediče. Posebno je bilo potrebno urediti civilni pravdni postopek, zato se zakonik začenja s civilnopravnimi predpisi. Če je Rimljan hotel začeti pravdo zoper drugega občana, ga je pozval, naj mu sledi *in ius*, to je pred pravosodni magistrat (pred konzula, kasneje pred pretorja). Po tej zakonikovi določbi je pozvani toženec moral slediti tožniku, drugače je lahko tožnik uporabil silo (bolnemu ali staremu je moral priskrbeti voz). Sledijo določbe o pravnem postopku, predvsem o osebni izvršbi zoper obsojenega zavezanca, ki ni izpolnil tistega, na kar je bil obsojen. Zakonik vsebuje še nekaj kazenskih, upravnih in sakralnih določb. Določbe, ki jih vsebuje zakonik in poznejši zakoni civilne dobe, so načeloma veljale samo za Rimljane (*ius civile*).

Zakonik ne podaja celotnega tedanjega prava. Zakonodajalec je hotel uzakoniti samo tiste predpise, ki so se mu takrat zdeli sporni in jih je bilo treba izrecno določiti. Poleg zakonika velja še običajno pravo → večji del rimskega prava.

pater familias – rodbinski oče
patria potestas – očetovska oblast

patriciji (1/10 prebivalstva) – gospodarsko trdnejši del prebivalstva
plebejci (9/10 prebivalstva) – sčasoma dosegli politično enakopravnost s patriciji
plutokracija – opravljali so trgovske posle (predvsem bankirji)

traditio – prenos lastnine z izročitvijo
commercium – trgovanje (trgovina, kupčija, promet)
conubium – sklepanje zakonskih zvez (zakonska zveza, zakonsko pravo)

ius civile → določbe, ki načeloma veljajo samo za Rimljane (pravne norme o ženitvah med Rimljanom in Rimljanko, o očetovi oblasti, o pridobitvi lastnine na gospodarsko posebno važnih stvareh z mancipacijo ali z *in iure cessio*, naprava oporoke, civilno pravdanje) – vsebuje jih zakonik XII plošč in poznejši zakoni civilne dobe.

ius gentium → določbe, ki enako veljajo za Rimljane in tujce (pravna pravila o kupni in prodajni pogodbi, o prenašanju lastnine z izročitvijo - *traditio*) – tujcem so namreč večinoma priznavali sposobnost trgovanja, redko pa enakopravnost glede sklepanja zakonskih zvez.

7. primer

Vsa ljudstva, ki se ravna po zakonih in običajih, uporabljajo delno lastno pravo, delno pa pravo, ki je skupno vsem ljudem. Pravo, ki ga je vsako ljudstvo izoblikovalo zase, je njegovo lastno pravo in se imenuje *ius civile* (dobesedno: državljansko pravo). Pravo, ki ga je med vsemi ljudmi izoblikoval naravni razum in ga vsi rodovi upoštevajo na enak način, se imenuje *ius gentium* (dobesedno: pravo rodov, narodov), ker uporabljajo to pravo takorekoč vsi narodi. Rimsko ljudstvo uporablja delno svoje lastno pravo, delno pa pravo, ki je skupno vsem ljudem.

 IZPIT: Razlika med obćim in obićajnim pravom.

OBİČAJNO PRAVO so pravila, ki se uporabljajo skozi daljše obdobje, ljudje jih sprejmejo kot splošno

obvezna, ni uzakonjeno, prenaša se iz roda v rod, ponavadi ni zapisano

OBČE PRAVO je sestavljeno iz: (1550 ga je uredil milanski konzul)

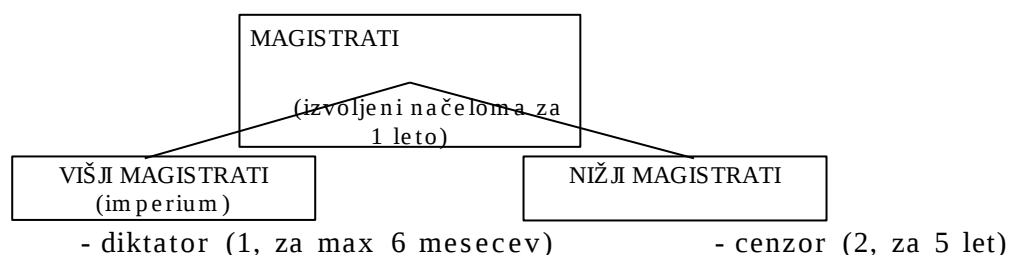
- recipiranega rimskega prava (uprabljali le dele Justinijanovih zakonov, ki jih je navajal Accursius kot glosirane v svojem delu Glossa ordinaria)
 - dela kanonskega prava
 - dela langobardskega fevdnega prava
- Obće pravo velja subsidiarno – takrat, ko domaće vpravo nima ustreznih pravnih določb.

POZNEJŠI RAZVOJ CIVILNEGA PRAVA

Pri sprejemanju novih zakonov so sodelovali trije dejavniki, na katerih je slonela državna organizacija rimske republike:

- a) magistrati (*magistratus populi Romani*)
- b) ljudske skupščine (*comitia*)
- c) senat (*senatus*)

a) magistrati (*magistratus populi Romani*) so bili v rimskih ljudskih (in plebejskih) skupšćinah izvoljeni državni organi, svoje častne funkcije so opravljali brezplačno (zato so se za magistrature lahko potegovali le pripadniki imovitih slojev).

- konzul (2) → na čelu države	- kvestor
- pretor: - praetor urbanus (mestni)	- ljudski tribun
- praetor peregrinus (tujski)	- kurulski edil (2)
	- plebejski edil

DIKTATOR državni organ, ki je postavljen v obdobju krize → ko Rim ogrožajo zunanji sovražniki. Diktator ima popolno in absolutno oblast. Njegova funkcijska doba je omejena na največ 6 mesecev. Zoper diktatorjeve ukaze ni bilo intercesije! (ugovora)

DVA KONZULA sta bila na čelu države (kot naslednika kraljev). Njuna oblast (imperium) je bila načeloma neomejena.

PRETOR je skrbel za redni potek pravedanja (preturo so uvedli leta 367). Kadar sta bila oba konzula odsotna, ju je pretor nadomeščal v vseh državnih poslih. Za pravni razvoj so postali posebno pomembni edikti mestnega pretorja, nekoliko tudi edikti kurulskih edilov.

DVA CENZORJA so volili ponavadi izmed bivših konzulov (vsako 5. leto). Napravila sta popis in vojaško razporeditev državljanov, sestavila davčni seznam in državni proračun. Oddajala sta v zakup državna zemljišča in izvršitev javnih del (stavb, cest ipd.) ter sestavljala seznam senatorjev. Posameznikom sta ob popisovanju lahko izrekala ukore zaradi zanemarjanja dolžnosti.

KVESTORJI so bili predvsem pomočniki konzulov. Na začetku sta bila dva, ki sta preiskovala umore. Pozneje so kvestorji upravljali tudi državno blagajno in izterjevali davke. Spremljali so konzula na vojno in po potrebi prevzeli delno poveljstvo. Zaradi tako različnih opravil so njihovo število večkrat povečevali (4, 8, 20, 40, 20).

LJUDSKI TRIBUNI volili so jih v plebejskih zborih. Njihova dolžnost je bila varovati plebejce pred magistratsko in patricijsko samovoljo. Tribun je lahko s svojim ugovorom (veto, **intercesija**) lahko ustavil ukrep magistrata ali drugega tribuna ali senatov sklep. Samo zoper diktatorjeve ukaze ni bilo intercesije. Tribuni so veljali za nedotakljive. Njihova pomočnika sta bila plebejska edila, ki sta skupaj s kurulskima ediloma oskrbovala tržno policijo.

DVA KURULSKA EDILA odgovorna za red na trgu, reševala tržne spore
DVA PLEBEJSKA EDILA

Samo magistrati z imperijem in ljudski tribuni so lahko sklicevali ljudske skupščine, senatne seje in shode za posvetovanje o zakonskih in volilnih predlogih.

Vrste oblasti:

- a) **imperium** (najvišja oblast) – načeloma neomejena magistratova oblast, da je poveljeval v vojni, sodil nad življenjem in smrtjo soobčanov, strankam nalagal varščine, odredil zaseženje tujega imetja, dovoljeval vrnitev v prejšnje stanje (*restitutio in integrum*). Imperium so imeli: diktator, konzula in pretor.
- b) **potestas** (oblast, moč) – je oblast zapovedovati in prepovedovati. Pokorščino so si posamezni magistrati lahko izsilili s kaznovanjem. Poleg kaznovalne oblasti je vsak magistrat lahko objavljal razne ukrepe.

ius edicendi → pravica vsakega magistrata objavljati razne ukrepe
intercesio → prepoved, ugovor (danes: veto)

b) ljudske skupščine (*comitia*) so bile trojne, poleg njih pa še plebejski zbori.

1. **kurijatne:** v njih so sprejemali zakon o podelitvi oblasti novim funkcionarjem, v klasični dobi (principat) pa tudi cesarjem. Pod predsedstvom vrhovnega svečenika so sodelovali pri posinovitvah svojepravnih občanov in pri najstarejših oporokah.
2. **centuriatne:** zbori odraslih moških državljanov, ki so bili razporejeni po vojaških formacijah, sprejemali so zakone, volili konzule, pretorje in cenzorje. V njih so tudi odločali o prizivih državljanov zoper magistratske smrtne obsodbe.
3. **tributne:** so se zbirale po okrajih (*tribus*). Pri glasovanju je vsaka *tribus* oddala en glas, ne glede na število prebivalcev. Za zakonodajo so bile enako pristojne kot centuriatne. V njih so volili le nižje magistrature

Plebejski zbori (*concilia plebis*) so bili sestavljeni po okrajih, na njih so volili ljudske tribune in plebejske edile, sprejemali so zakonodajne sklepe (*plebis scitum*).

plebis scitum → zakonodajni sklep (prvotno obvezen le za plebejce, nato so bili ti sklepi s posebnim

zakonom obvezni kakor zakoni, sprejeti v ljudski skupščini).

c) senat (*senatus*) je bil že od kraljevske dobe naprej zbor starih, izkušenih mož, ki naj bi bil na voljo z nasveti vodilnim državnim funkcionarjem. Senatorjev niso volili, ampak so jih postavljali (najprej konzuli, kasneje cenzorji). Za senatorje so izbirali predvsem bivše magistrature. Posredno je senat večkrat vplival na pravni razvoj s tem, da je priporočil magistratom, naj dajo v ljudski skupščini določene zakonske predloge. V dobi republike (civilna, pretorska) so senatovi sklepi zgolj priporočila (pravno neobvezna, dejansko pa zelo pomembna in vplivna navodila), v dobi principata (klasična) pa so obvezni (zakonodajna funkcija).

senatus consultum (krajše: SC) – senatov sklep

senatus consulta – senatovi sklepi (množinski samostalnik)

ZAKONODAJNI POSTOPEK

je bil v republikanskem času po običajnem pravu urejen tako, da je magistrat (konzul, pretor ali ljudski tribun) pripravil zakonski predlog in ga predložil skupščini ter jo prosil, naj predlog sprejme. O predlogu na skupščini niso razpravljali (to so storili prej na shodu). Zakonski predlog je postal zakon takoj, ko je večina centurij ali okrajev glasovala zanj. Sprejeti zakon so začeli takoj uporabljati razen, če je sam odredil, da bo uveljavljen šele čez nekaj časa (*vacatio legis*). Magistratov poziv skupščini, naj predlog uzakoni, se imenuje *rogatio*, zato so tak zakon imenovali *lex rogata* ali *lata*. Zakon so imenovali po magistratu, ki ga je predlagal. Po obeh konzulih so imenovali zakon tudi, če ga je predlagal en sam konzul. Glasovanje je bilo najprej javno, kasneje pa pismeno.

vacatio legis (razbremenitev zakona) → vmesni čas med sprejetjem zakona in začetkom njegove uveljavitve

rogatio (zakonski predlog) → magistratov poziv skupščini, naj predlog uzakoni

lex → zakon (*legis* - 2. sklon, *leges* - zakoni, množinski samostalnik)

lex rogata → zakon, ki ga je predlagal magistrat

lex lata → prinešeni zakon

lex data → dani zakon (za osvobojeno provinco ali posamezno mesto ga je po senatovem pooblastilu izdal poveljnik sam ali poseben, za ta namen izbran magistrat. Senat je take predpise pozneje potrdil)

6. primer

Pravo rimskega ljudstva pa je sestavljeno iz zakonov, plebiscitov (t.j. sklepov plebejskih zborov), senatovih sklepov, cesarskih konstitucij ediktov tistih, ki imajo pravico izdajati edikte in iz odgovorov pravnih strokovnjakov.

II. PRETORSKA DOBA ali DOBA HONORARNEGA PRAVA

od konca 2. punske vojne (218-201 pr.n.št.)
do Avgustovega principata (med 30 ali 27 ali 23 pr.n.št.)

Značilnosti: rimska država se je naglo širila (iz italske države je prerasla v sredozemsko svetovno državo) → neprestane vojne → gospodarsko izkoriščanje provinc, propadanje malega kmeta, dotok sužnjev, uvoz cenenega žita iz provinc, napredek v pridobivanju olja in vina, obilnost žlahtnih kovin in kovanega denarja, nastanek dveh novih razredov (**optimati** – **nobiliteta**, ki so bili veliki zemljiški lastniki in **plutokracija** – **equites**, ki so se bavili s trgovino in finančnimi posli), cvetita trgovina in obrt.

Velike in nagle spremembe (politične, gospodarske in družbene) so v tem času zahtevale, da se tudi pravo hitro dopolnjuje. Ker stara komicialna zakonodaja ni bila več kos takim novim nalogam, je uspešno pomagal pretor, ki je s svojim vsakoletnim ediktom uvajal novo plast honorarnega prava, ki je veljalo poleg civilnega.

PRETURA

Pretor je skrbel za redni potek pravdanja. Za pravdanje sta poslovala po dva pretorja:

- praetor urbanus (mestni) za pravde med državljani (Rimljani)
- praetor peregrinus (tujski) za spor s tujcem ali med tujci

PRAETOR - načelnik, vojskovodja, poveljnik

PRAETOR URBANUS - policijski najvišji oblastnik za konzulom, ki je upravljal sodstvo

PRAETOR PEREGRINUS - je urejal spore med rimskimi državljani in tujci

PRAETORES AERARII - so upravljali državno blagajno

PRO PRAETORE - propretor, upravitelj kake province

Tako je ostalo tudi pozneje, ko so uvedli preture za opravljanje posebnih zadev. Pretor je bil izvoljen za eno leto. V začetku svojega poslovnega leta je napovedal, katerih smernic se bo držal v času svoje magistrature (najprej ustno, kasneje pisмено na deski, postavljeni na trgu) - to je storil z **ediktom**. Pretor je omilil strogosti starega civilnega prava, preuredil mnoge določbe in sam ustvaril mnoga nova pravna pravila. **Pretor NI zakonodajalec (to je še vedno ljudska skupščina) - ne izdaja zakonov, pretorsko pravo ne razveljavlja civilnega prava (je v pomoč**

civilnemu pravu) in velja poleg zakonov. Svoj edikt je pretor med svojo poslovno dobo lahko dopolnjeval z novimi določbami, kadar se mu je zdelo to potrebno (*edictum repentinum*).

V svojem ediktu je pretor napovedal:

- kdaj bo dal zahtevajoči stranki pravdno varstvo,
- kdaj bo krivično ogroženi stranki dovolil ugovor (*exceptio*), tako da bo oproščena, čeprav bi po civilnem pravu morala biti obsojena,
- včasih je dovolil stranki, da si vzame sporno stvar v svojo posest,
- včasih je prepovedoval uporabo sile,
- včasih je ukazal stranki, naj svojemu nasprotniku nekaj vrne,
- pogosto je napovedal, da bo pred svojo odločitvijo posebej preučil okoliščine konkretnega primera,
- v drugem delu edikta je objavil besedilo obrazcev za posamezne tožbe (*actio, iudicium*), eksepcije, interdikte in pretorske stipulacije.

Ko je minila pretorjeva funkcijska doba, je nehala njegova oblast in njegov edikt je izgubil veljavo. Njegov naslednik je lahko po lastni presoji prevzel preizkušene določbe iz edikta prejšnjega pretorja v svoj edikt - *edictum tralaticium*.

edikt → objava ljudstvu, v kateri pretor sporoča, katerih smernic se bo držal v dobi svojega delovanja.

(EDICTIO - oglas, naredba, predpis)

edictum repentinum (novi, nenadni) – dostavek prejšnjemu ediktu (nove določbe)

edictum perpetuum (trajni) – edikt, ki ga je pretor razglasil na začetku leta

edictum tralaticium (prenešeni) – jedro pretorskih ediktov, ki so jih prevzemali iz starega v novi edikt

Dvojna narava EDICTUM PERPETUUM: IZPIT

1. Edikt, ki ga je pretor razglasil na začetku leta (svoje poslovne dobe), trajni
2. Julijanova redakcija: pod principatom je pretorjeva iniciativnost pešala, zato je cesar Hadrijan naročil uglednemu sodobnemu pravniku Salviju Julijanu, da uredi besedilo edikta (imenovali so ga *edictum perpetuum*). Pretorji so za naprej objavljali edikt le v Julijanovi redakciji (nove spremembe naj bi bile mogoče le z dovoljenjem cesarja).

Noben edikt ni v celoti ohranjen, tudi Julijanov ne.

HONORARNO PRAVO

S svojimi ediktovimi določbami je pretor sčasoma posegel na vse dele civilnega prava. Predvsem je pripoznal za veljavne tiste pravne posle, ki po civilnem pravu zaradi kakšnih obličnih pomanjkljivosti niso bili veljavni (manumisije, oporoka); uvedel je bonitarno lastnino, varstvo posesti in več novih kontraktov in obligacij. Sčasoma je izgradil celotni sistem dedovanja (*bonorum possessio*), ki je veljal poleg civilnega. Razlika med civilnim in pretorskim pravom se je počasi marsikje zabrisala - več pretorskih novosti je prešlo v običajno in s tem v civilno pravo. Tak pojav se imenuje **receptija pretorskega prava v civilno**.

receptija (*receptio*) – prevzem, prevzetje tujih kulturnih, političnih in drugih oblik ali norm (~ rim.prava v srednjem veku)

Pretorsko pravo je omililo mnogo trdot starega civilnega prava, razširilo je uporabo načela dobre vere in poštenja (*bona fides*) in s tem pospeševalo napredek, ki ga je rimsko civilno pravo pozneje doseglo v delovanju klasičnih pravnikov.

Rimski klasiki so zelo ločili honorarno pravo od civilnega. Honorarno ne razveljavlja civilnega, temveč velja poleg njega. Honorarno ni nikoli zakon (*lex*) in tudi ne velja namesto zakona. Ločitev predpisov obojnega prava se je ohranila še v Justinijanovi kodifikaciji, ni pa je več v novelah.

12. primer

Pretorsko pravo je tisto, kar so v javnem interesu vpeljali pretorji, da bi podprli, dopolnili ali popravili civilno pravo. In to pravo se imenuje tudi honorarno, imenovano tako po dostojanstvu pretorjeve službe.

III. KLASIČNA DOBA

od začetka Avgustovega principata (27 pr.n.št.)
do konca Dioklecianove vlade (230 ali 300 n.št.)

Največ zaslug za napredek rimskega prava v tej dobi imajo **pravniki** (imenujemo jih klasiki), ker je v njihovih spisih rimsko pravo doseglo najvišjo stopnjo razvoja. Vlogo komicialne zakonodaje je prevzela senatova, ki je sprejemala senatove sklepe (*senatus consulta*).

1) PREDKLASIČNO PRAVOZNASTVO

V zgodnji republiki se je s pravom ukvarjal predvsem **pontifikalni (svečeniški) kolegij**. Ta je hranil tožbene obrazce in je tako lahko povedal, katera *actio* je dopustna po uzakonjenem ali po običajnem pravu. S svojimi nasveti pri sklepanju pogodb so svečeniki skušali obvarovati občane poznejših sporov in pravn - to delovanje se imenuje **kavtelarna jurisprudenca**.

kavtelarna jurisprudenca → delovanje svečenicov, ki so s svojimi nasveti pri sklepanju pogodb skušali

obvarovati občane kasnejših sporov in pravn

regularna jurisprudenca → težnja nekaterih pravnikov, da bi razna pravna načela zajeli v kratkih pravilih

princeps – cesar, prvak

Predklasični pravniki so podobno kot svečeniki delovali predvsem praktično. S svojimi odgovori (*responsa*) so svetovali strankam, predvsem glede dopustnosti tožbe (*actio*) v novih primerih, ki so se pojavljali v naglo napredujočem gospodarskem življenju. S svojimi nasveti so strankam pomagali pri sklepanju pogodb, iskanju novih oporočnih oblik ipd.

2) KLASIČNI PRAVNIKI

Zaradi propada republike in uvedbe principata so se mnogi prizadevni Rimljani preusmerili k pravoznanstvu. Strankam so dajali pravne nasvete (*responsa*), sodelovali so v pretorjevem, kasneje v cesarjevem sosvetu (*consilium*), z učenci so obravnavali zanimive praktične in šolske primere. Kot pisatelji so klasični pravniki obdelovali civilno in pretorsko pravo, sestavljali so zbirke mnenj in pravnih pravil (*sententiae*) ter učbenike. Cesar August je cenil delovanje pravnikov - takratnima najuglednejšima pravnikoma (M. Antistius Labeo, C. Ateius Capito) je podelil *ius ex auctoritate principis respondendi*.

IIUS RESPONDENDI: IZPIT

Avgust je najuglednejšima pravnikoma **Labeu** in **Capitu** podelil *ius respondendi* (*ius ex auctoritate principis respondendi*). Pomen: dal je javni pomen pravnikom (do tedaj so bili zgolj zasebniki). Tak privilegirani pravnik je poslej dajal pojasnila in odgovore z enako avtoriteto, kakor bi to storil cesar sam. Ker pa cesar v principatu še ni imel zakonodajne oblasti, cesarjevi in pravnikovi odgovori niso bili za sodnika obvezni – vplivali pa so po njuni avtoriteti. Pravniki niso zakonodajalci (to je senat).

Od Avgusta do Hadrijana so se klasični pravniki delili na dve šoli:

- a) SABINJANCI (začetnik Capito, zadnji je bil Gaj)
- b) PROKULIJANCI (začetnik Labeo)

Delitev klasičnih pravnikov: IZPIT (redko)

- a) pred cesarjem Hadrijanom: Labeo, Sabin, Julijan, Neracij, Longinus
- b) po cesarju Hadrijanu: Pomponij, Gaj, Papinijan, Pavel, Ulpijan

GAJEVE INSTITUCIJE (*Institutionum commentarii quattuor*) IZPIT

so najbolj znan Gajev učbenik, ki je napisan v lepem jeziku in preprostem slogu. Učbenik je razdeljen na štiri knjige: – 1. knjiga: osebno, rodbinsko, varuško in skrbniško pravo

- 2. in 3. knjiga: premoženjsko pravo (stvarno, obligacijsko, dedno)
- 4. knjiga: civilno pravdno pravo (ohranjeni so najvažnejši podatki o razvoju rim. civilnega pravdnega prava)

SENATOVA ZAKONODAJA

Po Avgustovi zamisli principata naj cesar nima zakonodajne oblasti. Ta je bila prepuščena senatu (tudi magistrati so volili v senatu). Na ta način naj bi bil rimski senat nekoliko odškodovan za zmanjšanje politične moči ob uvedbi principata. Zakonodajo je senat opravljal v obliki **senatovih sklepov**. Senatov sklep se je ponavadi imenoval po predlagalcu, izjemoma pa po krivcu, ki je dal zanj povod. Senatova zakonodajna doba je trajala pribl. 200 let, v 3. stol. pa jo je polagoma izpodrinila cesarjeva zakonodaja.

! CESARSKE KONSTITUCIJE

Na začetku klasične dobe je zakonodajalec senat, od 3. stol. dalje pa se uveljavlja cesar s svojimi konstitucijami.

- a) **edikt** → objava ljudstvu (veljal kot zakon)
- b) **dekret** → sodba (cesar je včasih s sodbo rešil kak konkreten spor, novo pravno pravilo pa so nato uporabljali še v drugih primerih)

c) **reskript** → pojasnilo o tem, kaj je veljavno pravo (dobil ga je sodnik ali posamezni občan iz cesarjeve pisarne)

d) **mandat** (naročilo) → navodila, ki jih je dal cesar svojemu uradniku pred nastopom službe

Od Hadrijana naprej so takim cesarskim konstitucijam pripoznali zakonsko veljavo. V postklasični dobi (leta 300) postane cesar edini zakonodajalec.

IV. POSTKLASIČNA DOBA

od konca Dioklecianove vlade (230 ali 300 n.št.)
do Justinijana

I. DO JUSTINIJANA

326 – Konstantin določil Carigrad za prestolnico rimske države

395 – Teodizij razdelil državo na V in Z rimsko cesarstvo

476 – propad Z rimskega cesarstva, ko je germanski vojskovodja Odoakar odstavil zadnjega cesarja Romula

Augustula

1453 – konec V rim. cesarstva, ko so Turki zavzeli Carigrad

Gospodarski položaj je postajal čedalje bolj težaven. Med kmečkim prebivalstvom se širi **kolonat** → kmet prepusti veleposestniku svoja polja v lastnino, jih nato od njega prejme nazaj in jih obdeluje kot njegov kolon, vezan na zemljo. Kot nov vpliven faktor se pojavi **krščanstvo**.

Civilna in sodna oblast sta poslej ločeni. Od starih republikanskih oblastev so ostali le še konzuli. Pretorje so izbirali iz senatorskega stanu. Senatorji so bili ali po rojstvu ali zaradi opravljanja visokega dostojanstva ali po cesarjevem imenovanju.

Postklasična doba je doba dominata. Iz te dobe ne poznamo velikih juristov. Pravnikom ne podeljujejo več privilegija, da bi dajali mnenja s cesarjevo avtoriteto. **Zakonodajna oblast je poslej samo v cesarjevih rokah.** Običajno pravo tudi ne more več spreminjati starejšega uzakonjenega prava. Novo postavljeno pravo uvajajo samo cesarske konstitucije, imenovane *leges*. Vse starejše pravo, ki je bilo zajeto v pravniških spisih, je *ius vetus* (ali *antiquum*).

CESARSKO PRAVO

je v postklasični dobi povsod v ospredju. Od starih oblik cesarskih konstitucij so ohranili nekaj splošnega pomena reskripti in dekreti. Zaradi velikega števila izdanih reskriptov ni bilo pregleda, kar je večkrat povzročalo pravno negotovost. Justinijan je končno določil, da imajo **dekreti** (sodbe) zakonsko moč, kadar so bili izdani po ustni sporni razpravi ob navzočnosti obeh strank. **Reskriptom** (pojasnilom) je pripoznal splošno obvezno moč takrat, kadar so razlagali veljavno pravo, ali če je bilo v njih rečeno, da veljajo tudi za podobne primere. Zakone splošnega značaja (*leges generales*) so cesarji objavljali večinoma kot edikte, naslovljene na visoke upravne uradnike ali na ves narod ali na prebivalce glavnih mest, včasih tudi na senat.

Odkar se je rimsko cesarstvo razdelilo na V in Z del, sta bili tudi dve zakonodaji. Medsebojno razmerje je uredil Teodizij (429) tako, da je zakon, ki ga je en cesar proglasil v svojem cesarstvu, v drugem postal obvezen šele, ko je bil poslan drugemu cesarju in ga je ta tam razglasil.

Edina pomembnejša žarišča pravne kulture so bile pravne šole. Čeprav niso ničesar samostojno ustvarile, pa so z vnemo proučevale bogato klasično dediščino in s tem utirale pot Justinijanovi kodifikaciji.

V postklasični dobi je nastalo več zasebnih zbirk, ki so skušale zajeti celotno veljavno pravo (pravniško in cesarsko).

ZBIRKE CESARSKEGA PRAVA: IZPIT (našteti in kaj vsebujejo)

- 1) **Codex Gregorianus** - zasebna zbirka, ni bil uzakonjen, vseboval je cesarske konstitucije od Hadrijana do Dioklecijana (objavljen 295)
- 2) **Codex Hermogenianus** - zasebna zbirka, dopolnjeval je Gregorijev kodeks, vseboval je konstitucije Dioklecijana in njegovih sovladarjev (objavljen po 294)
- 3) **Codex Theodosianus** - uradna zbirka, vseboval je konstitucije od Konstantina naprej (objavljen leta 438 v V rim. cesarstvu, poslan tudi v Z del)
- 4) **Codex Iustinianus** - uradna zbirka (zbrano vse dotodanje cesarsko pravo, preurejeno in prečiščeno besedilo, objavljen 529)

ZAKON O NAVAJANJU: IZPIT

Izdala sta ga cesarja Teodizij II. in Valentinijan III. (426). Z njim sta skušala urediti uporabljanje mnenj starih pravnikov. Po tem zakonu se je sodnik moral držati mnenja, ki ga je soglasno zastopalo 5 klasikov: Papinijan, Pavel, Ulpijan, Gaj in Modestin.

- če med njihovimi mnenji ni bilo soglasja → za sodnika obvezno mnenje večine od njih
- pri enakosti glasov → za sodnika obvezno mnenje Papinijana
- če se Papinijan ni izjavil → sodnik odloči po svoji presoji

Ta zakon dokazuje, da je bilo pravoznanstvo v tem času na nizki stopnji.

II. JUSTINIJANOVA KODIFIKACIJA

Justinijanova zgodovinska zasluga je v tem, da je dal zbrati vse veljavno rimsko pravo (pri tem je čim bolj ohranil svojski značaj starih virov) in sicer v latinskem jeziku (pojavljala se je namreč že grščina). S tem nam je ohranil rimsko pravo. Tudi sam je izdal več kot 500 novih zakonov, ki po kakovosti znatno presegajo dotodanje postklasično zakonodajo, čeprav kažejo razne slabosti svojega časa. Justinijan spada med največje zakonodajalce svetovne zgodovine. S svojo kodifikacijo je rešil svetu eno največjih vrednot antične kulture.

1) Codex Iustinianus - 529

Justinijan je imenoval 10 člansko komisijo, ki naj bi v posebnem zakoniku zbrala vse cesarsko pravo. Novi zakonik naj bi nadomestil dotodanje 3 kodekse. Veljavne konstitucije je morala komisija porazdeliti in uvrstiti pod ustrezne naslove, iz njih odstraniti vse zastarelo in nebitno, odpraviti morebitna nasprotja in ponavljanja, zato je lahko tekst konstitucij tudi spreminjala. Delo je bilo zelo hitro opravljeno in

Justinijan je leta 529 s konstitucijo proglasil nov zakonik - Codex Iustinianus. Glede uporabljanja klasične pravniške literature so še naprej veljale določbe zakona o navajanju (iz 426). Na starejše cesarsko pravo se je bilo mogoče sklicevati le toliko, kolikor in kakor so bili posamezni predpisi sprejeti v novi zakonik. Codex Iustinianus iz leta 529 nam ni ohranjen, ker je bil kasneje revidiran in znova razglašen.

2) Digesta - 533 (ali Pandectae)

Hitro končanje kodeksa je Justinijana opogumilo, da se je lotil še težje naloge - kodificiral je v pravniških spisih zajeto pravo. Komisija je morala iz različnih pravniških spisov izbrati to, kar naj bi še veljalo. Po potrebi je lahko spremenila klasično besedilo. Odpravila je nesoglasja med mnenji različnih pravnikov in črtala ponavljanja. Justinijan je določil, naj se novi zakonik imenuje Digesta in že v naprej prepovedal njegovo komentiranje.

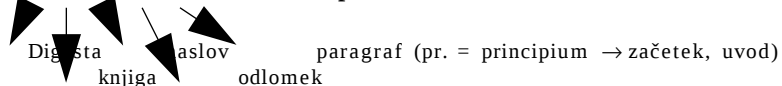
NOTRANJA IN ZUNANJA DELITEV DIGEST: IZPIT

a) ZUNANJA DELITEV

Digeste so razdeljene na 50 knjig, knjige na naslove, naslovi na odlomke (fragmente), obsežnejši odlomki pa na paragrafe (prvi paragraf = *principium*, njemu sledeči pa ima šele številko 1). Vsak odlomek ima **inskrpcijo**, v kateri je navedeno ime in spis klasika, od koder je bil ta odlomek prevzet.

D: 50 knjig → naslovi → odlomki (fragmenti) → paragrafi

npr.: D. 9, 2, 27, 15 Ulp. libero 18 ad edictum

LEGES GEMINATAE – ponavljajoči se fragmenti

LEGES ERRATICAE SIVE FUGITIVAE – določbe, ki so uvrščene na napačnem mestu

b) NOTRANJA DELITEV

Fragmenti si sledijo v določenem zaporedju: 4 mase:

c) odlomki o civilnem pravu	1) Sabinova masa
d) odlomki o honorarnem pravu	2) ediktna masa
e) odlomki iz responzne literature	3) Papinijanova masa
f) dodatna skupina (težko opredeljivi spisi) masa	4) dodatna (ali postpapinijanska) masa

Vsak naslov nima vseh štirih mas. Včasih je zaradi vsebinske zveze odlomek ene mase uvrščen med drugo maso. Nekateri naslovi imajo nekatere mase po 2x (prvotno so nameravali napraviti 2 naslova, ki so ju pozneje združili v enega).

Z digestami Justinijan ni docela zadovoljil potreb svojega časa, ker je v svoj zakonik prevzel marsikaj, kar ni bilo več v rabi. Na ta način pa je zato ohranil in rešil najdragocenejše iz del klasične jurisprudence.

interpolacije (vrinki) → zavestne spremembe besedila (v digestah klasičnih spisov, v kodeksu starejših zakonov)

3) Institutiones - 533 (*Institutiones seu elementa*)

Zaradi velikih sprememb celotnega prava je bilo treba narediti nov učbenik za pravni pouk. Justinijan je še pred objavo digest naročil komisiji, da naredi učbenik rimskega prava za začetnike. Ta učbenik je bil hkrati tudi zakonik, veljati pa je začel skupaj z digestami (533).

4) Codex repetitae praelectionis - 534

Kodeks Iustinianus (iz 529) je bilo potrebno revidirati, ker se je z omenjenimi zakoni in že ob sestavljanju digest dotedanje pravo v marsičem spremenilo. Justinijan je naročil predelati prvi kodeks (iz 529). Črtan je bil tudi zakon o navajanju (iz 426). Novi kodeks "ponovnega branja" (*repetitae praelectionis*) je razdeljen na:

12 knjig → naslovi → konstitucije (urejene po časovnem redu) → paragrafi

5) Novele (*novellae leges*)

Svojo zakonodajo je Justinijan postopoma dopolnjeval še z novimi zakoni (*novellae leges*), ki jih je hotel kasneje zbrati v posebni uradni zbirki. Ker se to ni zgodilo, so novele ohranjene v zasebnih zbirkah (2 latinskih in 1 grški). Največ novel je iz let 535 do 540. Večina jih je bila objavljena v grškem jeziku. V uvodu vsake novele Justinijan pove, kaj ga je pripravilo, da je ta zakon izdal. Nato sledijo določbe, za njimi pa so v epilogu odredbe glede izvrševanja zakona.

Justinijanove digeste, institucije in kodeks tvorijo en zakonik. Med njimi ne velja splošno načelo, da kasnejši zakon razveljavlja prejšnjega. To pa velja glede posameznih novel med seboj in tudi glede posameznih novel glede na digeste, institucije in kodeks. Justinijan je izrecno prepovedal komentiranje digest, ni pa enake prepovedi izdal za kodeks in institucije (verjetno je uvidel, da taka prepoved ne bo obveljala).

JUSTINIJANOVA KODIFIKACIJA:

1) Codex Iustinianus (529)	}	en zakonik
2) Digesta (533)		
3) Institutiones (533)		
4) Codex repetitae praelectionis (534)		
+ Novele (največ iz 535 do 540)		

PRAVNIŠKI SPISI, KI SO OHRANJENI ZUNAJ DIGEST: IZPIT

- Gajeve institucije (4 knjige)
- Ulpijanove regule
- Pavlove sentence

BIZANTINSKI ZAKONIKI in PRAVNE KNJIGE1) **EKLOGA** (726 ali 740), cesar Leon III. in sin Konstantin V.

V uvodu utemeljujeta potrebnost novega zakonika s tem, da so stari zakoni postali nerazumljivi. Ekloga povzema nekaj določb iz Justinijanove kodifikacije, še več pa prinaša novih.

2) **PROCHIRON** (okrog 879), Bazilij I. Makedonski

Ta zakon je nadomestil Eklogo. V 40 poglavjih obširneje obravnava v glavnem isto materijo kot Ekloga. Z Bazilijem so zopet bolj upoštevali Justinijanovo pravo, ki so ga uporabljali v grških predelavah. Takoj po svojem nastopu je Bazilij uzakonil predpise za sodnike (sodnik mora opraviti strokovni izpit, biti mora nepodkupljiv, splošno neoporečen in vedno dostopen strankam).

3) **BAZILIKE** (892)

so najvažnejša bizantinska pravna zbirka (pripravljati jih je začel Bazilij I, končal pa sin Leon VI). V njih je v grškem besedilu povzeta najvažnejša vsebina Justinijanove kodifikacije, brez delitve na kodeks, digeste in institucije. Poleg tega je uporabljen tudi Prohiron. Žal ni ohranjen noben celoten rokopis Bazilik. Kljub skrčenju pravne snovi so Bazilike še vedno precej obsežne in nepregledne. Zato so v naslednjih stoletjih za praktične potrebe sestavljali izvlečke iz Bazilik in drugih pravnih virov.

4) **HEKSABIBLOS** (okrog 1345)

Grški sodnik Konstantin je sestavil pravno knjigo, ki naj bi zajela celotno takrat veljavno rimsko pravo. razdelil jo je na 6 knjig (hex = 6). V Grčiji so Heksabiblos uporabljali kot zakonik, subsidiarno pa so veljale Bazilike in Justinijanov Corpus iuris civilis.

Justinijanova kodifikacija je sčasoma na Vzhodu imela čedalje več nasprotnikov. Sodna praksa je imela težave predvsem glede latinskega jezika, ki v Bizancu (predvsem pa na podeželju) ni bil več živ jezik. Uporabljanje kodifikacije je oteževala tudi njena slaba preglednost (ista snov je obravnavana v digestah, institucijah, kodeksu in morda tudi v novelah). Zato so poskušali z novo zakonodajo. V enotnih zakonikih, pisanih v grščini, naj bi se zbralo vse veljavno pravo. Poleg zakonikov obstajajo tudi pravne knjige, ki so dela zasebnikov.

USODA JUSTINIJANOVE KODIFIKACIJE NA ZAHODU

1) VULGARNO PRAVO

V vsakdanji praksi so zlasti v oddaljenih provincah uporabljali rimsko pravo, ki se je znatno razlikovalo od klasičnega → vulgarno pravo. Klasično precizno izražanje je pogosto zbledelo, zabrisane so mnoge določbe in ustanove. Takratno pravoznanstvo je bilo na zelo nizki stopnji (to dokazuje borna pravniška literatura).

vulgarno pravo → rimsko pravo, ki ima primešane barbarske sestavine

2) GLOSATORJI

Lombardisti so k manj znanim besedam in težje razumljivim stavkom začeli dodajati kratke razlage in pojasnila - glossae. Pisali so jih na robu (*glossa marginalis*) ali med vrsticami besedila (*glossa interlinearis*). Podobno so z glosami začeli pojasnjevati težje razumljive besede in stavke rimskega prava predstavniki nove šole - glosatorji.

Glosatorji v zah. Evropi so vnovič odkrili bogato vsebino rim. prava, kakor je bilo zbrano v Justinijanovi kodifikaciji in novelah. Delovanje glosatorjev je bilo predvsem teoretično: omejevalo se je na razlaganje in glosiranje Justinijanovega rim. prava. Njihova doba se je zaključila z zbirko **Glossa ordinaria** (Glosa pravilna), v kateri je Accursius zbral dotedanje starejše in sodobne glose k vsem delom Justinijanovega Corpus-a iuris civilis. Posamezne glose je označil po njihovih avtorjih (neuporabne ali

pogrešene stvari iz njihovih spisov je zavrgel). Sčasoma so po njegovi Glosi presojali, ali naj bo kaka določba iz Justinijanovih zakonikov upoštevana ali ne več.

3) POSTGLOSATORJI (komentatorji)

so mnogo bolj težili k povezavi s takratnim pravom. Navadno niso več segali po Justinijanovih virih, ampak so gradili naprej na dosežkih glosatorjev ter so jih po svoje obdelovali. S tem svojim razširjenim delovanjem so utirali pot tudi mednarodnemu zasebnemu pravu. Najuglednejša komentatorja sta bila: Bartolus in Baldus. Žarišča nove šole so bile univerze v Italiji.

4) RECEPCIJA RIMSKEGA PRAVA v Nemčiji

Od konca 12. stol. dalje se je razširjalo prepričanje, da rimsko pravo še velja v celoti ali vsaj subsidiarno na območju rimske države nemške narodnosti - t.j., da velja, če nima domače pravo že svojih, drugačnih določb (teoretična recepcija). V upravni in sodni praksi so čedalje bolj uporabljali določbe iz Justinijanovih zakonikov (praktična recepcija).

teoretična recepcija → prepričanje, da je potrebno rim. pravo uporabiti za tista razmerja, ki jih domače

pravo ne ureja

praktična recepcija → dejanska uporaba v sodni in upravni praksi

IZPIT:

Rimsko pravo je skupaj z delom kanonskega prava in z langobardskim fevdnim pravom v veliki meri postalo del veljavnega prava kot t.i. **obče pravo**. Do tega je prišlo brez izrecnih zakonodajnih predpisov, tako rekoč po nujnosti gospodarskega in pravnega razvoja. Ta pojav se imenuje **recepcija rimskega prava**. Za obseg recepcije je bilo vodilno pravilo, da se upoštevajo le tiste določbe v Justinijanovih zakonih, ki jih je Accursius navajal kot glosirane v svoji Glossa ordinaria.

(Razlika med občim in običajnim pravom → glej str. 3, IZPIT).

NAJVAŽNEJŠE RAZVRSTITVE PRAVA

- **lex** – se navadno imenuje posamezno pravno pravilo, beseda lahko pomeni tudi obvezno pogodbeno določilo sploh. Pravno pravilo obsega zapoved ali prepoved (*praeceptum*), ki ji navadno sledi določba, kaj naj se zgodi, če zapoved ne bo izpolnjena (*sanctio*)
- **lex perfecta** – pravno pravilo, ki določa, da njegova kršitev povzroča ničnost strankinega ravnanja
- **lex minus quam perfecta** – če kršitev predpisa povzroča samo kazen za stranko, ne pa ničnosti poslovanja
- **lex plus quam perfecta** – odreja za kršitev ničnost in kazen
- **lex imperfecta** – predpis, ki nima nobene sankcije

13. primer

Zakoni so po svojem učinkovanju ali popolni (*leges perfectae*) ali nepopolni (*leges imperfectae*) ali manj kot popolni (*leges minus quam perfectae*). **Lex perfecta** je zakon, ki prepoveduje, da se nekaj stori, in če je to storjeno, razveljavi. **Lex imperfecta** je zakon, ki prepoveduje, da se nekaj stori, in če je to storjeno, niti ne razveljavi, niti ne naprti kazni

tistemu, ki je ravnal proti zakonu. *Lex minus quam perfecta* je zakon, ki prepoveduje, da se nekaj stori, in če je storjeno, tega ne razveljavlja, pač pa kaznuje tistega, ki je ravnal proti zakonu.

Pojma prava ali pravnega reda rimski pravni viri ne opredeljujejo (isto velja glede drugih temeljnih pojmov). Za označbo prava uporabljajo besedo *ius*, ki lahko pomeni tudi: pravico, pravni položaj neke osebe ali premoženjskega predmeta, v nekaterih besednih zvezah pomeni prostor, kjer posluje pravosodni magistrat (*si in ius vocat; in iure*), včasih pomeni pravoznanstvo.

RAZVRSTITEV PRAVA:

1. javno pravo – zasebno pravo
2. *ius cogens* – *ius dispositivum*
3. *ius commune* – *ius singulare*

Na poznejši razvoj je močno vplival Ulpijan s svojim razlikovanjem med javnim in zasebnim pravom.

javno pravo → se ukvarja z ustrojem rimske države (pravo države in njenega premoženja)

zasebno pravo → koristi posameznikov; posameznik in njegova družina (posameznik sklepa pravne

posle s soobčani - zasebna avtonomija)

14. primer

Študij prava obsega dve področji: javno in zasebno pravo. Javno pravo se nanaša na ureditev rimske države, zasebno pravo pa obravnava koristi (tj. interese) posameznika: nekatere zadeve se namreč nanašajo na javne, nekatere pa na zasebne koristi. Javno pravo ureja (dobesedno: obstaja v) svete stvari, svečeništvo in državne uradnike (magistrate). Zasebno pravo je trodelno: sestavljeno je iz načel naravnega prava (*ius naturale*), prava narodov (*ius gentium*) in države (*ius civile*).

23. primer

Zasebni dogovori ne morejo spremeniti javnega prava.

ius cogens (prisilno pravo) → pravne določbe, ki vežejo stranke tako močno, da tudi sporazumno ne morejo

ničesar drugega določiti

ius dispositivum (popustljivo pravo) → določbe, ki veljajo, kadar se stranki v konkretnem primeru ne

sporazumeta drugače

ius commune → obsega pravna pravila, ki splošno veljajo

ius singulare → obsega pravna pravila, ki veljajo kot izjema od splošnega pravila

privilegium → posebna zakonska norma, izdana v škodo posameznika (v Ciceronovi dobi) – v tem primeru je Zakonik XII plošč prepovedal privilegije. V klasičnem pravu je privilegij pravna dobrota (v prid posameznikov ali skupini oseb):

- a) *privilegia favorabilia* - so v prid privilegirani osebi
- b) *privilegia odiosa* - so bili v škodo privilegirani osebi

- c) *privilegium personae* -
- d) *privilegium rei* - davčne olajšave glede določenih zemljišč
- e) *privilegium causae* - prednost nekaterih terjatev v konkurzu

actio → strankino (tožnikovo) dejanje, ki sproži redni pravdni postopek zoper drugo stranko (toženca). To je mogoče le, če je neka tožba kot taka v pravnem redu pripoznana.

Večina tožb se končuje z obsodbo (*condemnatio*), v klasičnem pravu se toženec vedno obsodi na denar (ne na vrnitev stvari)! V nekaterih (predvsem stvarnopравnih) tožbah je sodnik pred izrekom denarne obsodbe pozval toženca, naj prostovoljno vrne tožniku sporni predmet. Take tožbe se imenujejo *actiones arbitrariae*; odstavek, ki sodniku nalaga, da prej pozove toženca, naj stvar prepusti tožniku, pa imenujemo **restitutorno klavzulo**.

actiones arbitrariae → (predvsem stvarnopравne tožbe) preden je sodnik izrekel denarno obsodbo, je pozval toženca, naj prostovoljno vrne tožniku sporni predmet

restitutorna klavzula → odstavek, ki sodniku nalaga, da pred izrekom sodbe pozove toženca, naj stvar prepusti tožniku

V **civilnopравni dobi**, ko je bilo gospodarsko življenje le malo razvito, so bile akcije redke. Potekale so ali iz običajnega prava ali pa so jih uvajali posamezni zakoni (predvsem zakonik XII plošč). Omejitve so obstajale tudi glede oblik pravedanja. Posamezno tožbo je bilo mogoče začeti in dokončati le na način, ki je veljal kot zakonit. Take oblike pravedanja so imenovali *legis actiones* (= akcije po zakonu).

V naprednejših družbenih in gospodarskih razmerah je **pretor** uvajal nove tožbe in zanje omogočal tudi poznejši t. i. formularni pravdni postopek. V pismenih tožbenih obrazcih je zajel pogoje, pod katerimi naj sodnik toženca obsodi v smislu tožnikovega tožbenega zahtevka; drugače naj ga oprostí. Včasih je moral sodnik podrobneje preiskati resničnost nekaterih toženčevih ugovorov (npr. da se je zavezal, ker ga je tožnik ustrašoval ali prevaral), zato je pretor na toženčevo prošnjo uvrstil v tožbeni obrazec nov odstavek, ki je bil v prid tožencu. Sodnik je moral ugotoviti, ali je toženčev ugovor resničen - če je bil, je moral sodnik toženca oprostí, čeprav bi ga moral obsoditi glede na splošne pogoje v tožbenem obrazcu. Tako je pretor dodal pozitivnim pogojem za obsodbo še nov - negativen pogoj, ki je utegnil izvzeti toženca od obsodbe. Tak dostavek tožbenem obrazcu se imenuje **exceptio** (*ex* = iz, *capere* = vzeti).

Primer:

“Če se izkaže, da je toženec tožniku dolžan 100 sestercev, naj sodnik obsodi toženca v prid tožniku na 100 sestercev. Če se ne izkaže, ga oprostí.”

Ekscepcija, uvrščena za pogojnim stavkom, se glasi: “... če se ni kaj zgodilo zaradi tožnikovega nepoštenega (doložnega) ravnanja.”